

**PEYAMI SAFONING HIKOYACHILIGI “ISTANBUL HIKOYALARI”
ASARIDA MISOLIDA**

Zoxidov Boxodir

TDSHU 2- kurs magistranti, Toshkent, O‘zbekiston. Tel: +998977203068;

Email: tartar.pro@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqola Peyami Safoning “Istanbul hikoyalari” asaridagi hikoyalar asosida yozuvchining hikoyachiligini tahlil qilib o‘rganishga bag‘ishlangan. Bunda tadqiqot obyekti sifatida Peyami Safoning “Istanbul hikoyalari” asaridagi hikoyalardagi hikoyalarning xususiyatlarining tahlili xizmat qiladi .*

Kalit so‘zlari: Peyami Safo, hikoya tahlili, hikoyachilik, badiiy mahurat.

Kirish. Jumhuriyat davrida turk adabiyotiga eng ko‘p hissa qo‘shgan va eng ko‘p asar yaratgan yozuvchilardan biri sanalgan Peyami Safo, hikoya, roman, maqola, latifa kabi janrlarda ko‘plab asarlar yaratdi. Turk adabiyotida romanlari bilan ajralib turadigan Safo butun umri davomida yuzdan ortiq hikoya yozgan. Va bu hikoyalarni batafsil va har tomonlama o‘rganadigan tadqiqot yo‘q. Tadqiqotlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Safoning romanlarida ko‘proq e‘tibor berilganligi, hikoyalari ko‘p urg‘u berilmaganini ko‘rish mumkin.

Maqsad va vazifalar:

Mazkur tadqiqot ishining maqsadi, Peyami Safoning “Istanbul Hikoyalari” asaridagi hikoyalarining qaysi uslubda yozilganligini aniqlash.

Usullar: Peyami Safoning “Istanbul Hikoyalari” asaridagi hikoyalar asosida hikoyalarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash uchun qiyoslash va tahlil qilish usulidan foydalanildi.

Tadqiqot manbasi: Peyami Safoning “Istanbul Hikoyalari” asari hisoblanadi.

Tadqiqot obyekti: Tadqiqotning obyekti sifatida Peyami Safoning “Istanbul Hikoyalari” asaridagi hikoyalar asosida hikoyachiligining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash, qanday usullar bilan ishlatganiga ta’rif berish, makon va zamon asarining tub ma’nosiga qanchalik ta’sir etishini aniqlashdir.

Natija va mulohazalar: Safo hikoyalari haqidagi qisqacha baholarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning ayrim hikoyalarida axloqiy tanazzul, shubha, qat’iyatsizlik va o‘lim kabi mavzular mavjudligi va bu mavzular uning keyinchalik yozgan romanlarining o‘zagini tashkil etishi muhim.¹

Adabiyotimizda yozuvchi sifatida tanilgan, lekin roman yozishdan tashqari hikoyachi va mutafakkir ham Peyami Safoni kitobxonlar uncha tanimaydilar. Buning sababi, katta ehtimol bilan, Safo hikoyalarining boshqa asarlari kabi bosma nashrlarda yo‘qligidir².

Yozuvchi nafaqat oddiy odamlarni markazga qo‘yadi, balki ular hayoti davomida duch kelgan deyarli har bir voqeani hikoyalari mavzusi sifatida yoritadi. Gohida shahvoniy istaklar bilan ish tutgan yoshlarning qisqa muhabbat sarguzashtlari, gohida sevib qolgan ayolning asl qiyofasini bilgan erkaklarning o‘z joniga qasd qilishga undash jarayoni haqida hikoya qilinadi. Gohida fohishalarning hayotiga e’tibor qaratsa, gohida e’tiborini shifokor va bemoriga qaratdi. U odatda har xil maqomga ega bo‘lgan odamlarning turli hayotini tasvirlashga g’amxo‘rlik qildi. Shunday qilib, u hikoyalardagi mavzularning keng maydonga tarqalishiga zamin yaratdi. Adabiyot olamining muhim akademiklaridan biri O‘rxan Okay hikoyalarida mavzu taqsimoti haqida shunday dedi:

Bu hikoyalarning deyarli barchasi jurnallar va shunga o‘xshash gazeta sahifalarida chop etilgan va bunday nashrlar o‘quvchilarini qiziqtiradigan engil mavzularga asoslangan edi. Aksariyati Istanbulning turli tumanlarida sodir bo‘lgan voqealarda erkak-ayol munosabatlari, oddiy sevgi, rashk va erkinlik holatlari, ba’zan esa firibgarlik, insofsizlik, o‘g‘irlik kabi ba’zi aql o‘yinlari takrorlanadi³.

Peyami Safo yozuvchi hayotini ko‘plab romanchilar singari hikoyalar yozishdan boshlagan. Safoning birinchi kitobi ikki shakldagi hikoyalar kitobidir: Bu kitobni o‘qimang!. Keyinchalik, 1913 yilda u ikkinchi hikoyalar kitobini nashr etdi: "Maktab o‘quvchisining xotiralari, zulmat qirol". Uning boshqa hikoya kitoblaridan ba’zilari: "Istanbul hikoyalari", "Yoshligimiz" (bu asar uzoq hikoya), "Oq-qora hikoyalar",

¹ Ömer Lekesiz, **Öykü Menzilleri**, Şule Yayınları, İstanbul 2017, s. 41

² Şen Can. "Peyami Safa Külliyyatı Üzerine". -İstanbul: Edebiyat Otağı, 2006. -S. 9.

³ Peyami Safa'nin hikâyeciliği ve kitaplarına girmemiş bir hikâyesi Sevede Duman Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi s-92-113 2021 Bartın

“Muhabbat o‘yinlari”, “Bayonetslar soyasida”, “Olovlilar”. Peyami Safaning 103 hikoyasi Halil Açıkgöz tomonidan tuzilgan va 1980 yilda Ötüken Neshriyat tomonidan Hikâyeler nomi bilan nashr etilgan. Kitob muqovasida “Birinci marta barcha hikoyalar birga” iborasi bo‘lsa-da, bu nashr xatosi. Halil Açıkgöz kitobning “Muqaddima” maqolasida kitobdagi hikoyalar Peyami Safaning barcha hikoyalari emasligini, barcha hikoyalar bir kitob hajmidan oshib ketishini ta’kidladi. Peyami Safo hikoyalari tadqiqotchilar tomonidan negadir e’tibordan chetda qolgan. O‘qishimiz davomida Halil Açıkgözning “Muqaddima” maqolasi va Irfan Ülkuning “Turk adabiyoti” jurnalining 92-sonida (1981 yil iyun) chop etilgan maqolalarini o‘qidik.

Uning “Peyami Safo hikoyasi” nomli qisqacha bahosidan boshqa sharh topa olmadik. Holbuki, Safoning hikoyatlari boshqa tadqiqotchilar tomonidan ham tekshirilishi kerak edi. Prof. Dr. Hatto Mehmet Kaplan ham Peyami Safoni “Hikoya tahlili” nomli keng qamrovli asariga kiritmagan.

Halil Açıkgöz Peyami Safaning hikoyalari haqida shunday deydi: Hikoyalarni o‘qishdan tushunish mumkinki; Peyami Safo qalami o‘zi yashagan davrga oid turli latifalarni aniqlaydi. Unda O‘mer Seyfeddin va Ahmet Hikmet Muftuo‘g‘lidagi kabi, O‘rxon Seyfi va Ziyó Go‘kalpda nazm dostonlari va ertaklari bilan uchraganimizdek tarixiy material yo‘q. Peyami Safo xalqning o‘tgan asrlari va ulug‘vor o‘tmishidan ilhomlanmaydi; U ketma-ket urush falokatlari natijasida ezib tashlangan jamiyatning dolzarb masalalariga qaratilgan. Bundan tashqari, yuqoridagi mualliflar tomonidan taklif qilingan kelajak tuyg‘usi uchramaydi⁴.

Safo o‘z hikoyalarida kamerasini hayotning turli jabhalariga yo‘naltiradi va voqealarga detektivlarcha yondashadi. Bunga muallifimizning detektiv va romanlar ham yozganligi sabab bo‘lsa kerak. Garchi romanlaridagidek keng qamrovli bo‘lmasa-da, psixologik tahlillar uning hikoyalari chuqurlik kiritadi. Peyami Safo taranglik elementini baland tutgan holda o‘quvchiga bermoqchi bo‘lgan hayratlanarli xabarlarni ruh, muhit va inson tasvirlari ortiga mahorat bilan yashiradi.

⁴ Safa, Peyami (1980), Hikâyeler (hzi: Halil Açıkgöz), İstanbul: Ötüken Neşriyat

Peyami Safo hikoyalarini mavzulari bo'yicha to'rt guruhga bo'lib ko'rib chiqishimiz mumkin:

Safo o'z hikoyalarida asosan ma'naviy tanazzulga to'xtalib, urush falokatidan jabr ko'rgan jamiyatimiz muammolarini ko'rib chiqdi. Ularning hikoyalarida turmush o'rtog'ini aldaganlar, bekasi hayotini o'tkazayotganlar, o'g'rilar, firibgarlar, tanazzulga uchraganlar keng o'rin tutadi. Bir necha misol keltirsak, "Achchiqlar... Lekin rost" filmidagi sifilis bilan og'rikan bemor qiz va uning akasi, "Selmaning qayg'usi" filmidagi dugonasining eri bilan jinsiy aloqada bo'lgan ayol, "Tashvishli" filmidagi poyezdda o'g'irlik qilgan erkak. Yo'lovchi", "Folbin"da firibgar. folbin, "Sezajik"da bekasi bo'lib millioner bo'lgan ayol, "Ko'k ko'zli"da erining dugonasi bilan jinsiy aloqada bo'lgan va buni aldamaydi deb o'ylagan ayol. Mehmon", "Cho'ntak" filmidagi cho'ntak o'g'ri fojiasi, "Husayn Beyning iti" filmidagi xotining o'limi fojiasi. U iti tufayli o'zini aldaganini bilib qolgan erkak haqida hikoya qiladi.

Safo hikoyalarida axloqiy tanazzuldan keyin eng ko'p muhokama qilinadigan mavzu sevgi va erkak-ayol munosabatlaridir. "Ko'r sevgi", "To'rt er", "Olmos igna", "Birinchi varaq", "Oddiy narsalar", "Birinchi tush", "O'lgan oshiq", "Yahudo daraxtlari" qissalariga misol bo'la oladi. Ushbu guruhda biz milliy noziklik bilan bog'liq hikoyalarni baholashimiz mumkin. Ularning soni kam. "Unutmadingmi?" filmida harbiy xizmatga chaqirilgan turmush o'rtog'idan xabar olmagan yangi turmush qurgan ayolning o'ylar chog'ida erining shahid bo'lganini o'ylashi va oradan uzoq vaqt o'tishi bilan yuzaga keladigan ayanchli holat. boshqa birovga turmushga chiqqanidan, eri urushda ikki ko'zidan ayrilgan holda qaytadi, "Rsentence"da erining "Anadoluda bir kecha"da bir ayolning shahid bo'lishi va ularning oilalari "Toshlar" dagi shahidlar mavzulardir.

Ushbu uch guruhdan tashqari hikoyalar hayotning turli tomonlarini qamrab olgan hikoyalardir. Bular ko'p emas. Misol tariqasida "Buni qanday boshdan kechirishdi?", "Maosh hamyoni", "Ko'chada qolgan shoir" hikoyalarini keltirishimiz mumkin.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shularni ayta olamiz: Peyami Safo roman va hikoyalarini ko'zdan kechirar ekanmiz. Uning asarlari xarakterga yo'naltirilmagan bo'lsa ham,

hikoyalar doimo qayergadir bog'langan. Ba'zi hikoyalar xarakterga qaratilgan hikoyalar sifatida yoziladi yoki romanning yo'nalishi qahramon tomonidan belgilanadi. Ammo Safo hikoyalariga nazar tashlasak, uning hikoyaga moyilligini ko'rish mumkin. Yozuvchi hikoyalarni yozishda ko'plab uslublar, uslublar va o'ziga xos tildan foydalangan. Muallif hikoyalar yaratishda eng ko'p e'tibor beradigan nuqta va tadqiqotimiz davomida biz doimo duch keladigan xarakter tavsifi. Muallif ushbu texnikadan ko'proq foydalangan. Qahramonlar ularning tashqi ko'rinishi va psixologiyasi haqida ma'lumot beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxari:

1. Ömer Lekesiz, Öykü Menzilleri, Şule Yayınları, İstanbul 2017
2. Şen Can. "Peyami Safa Külliyatı Üzerine". -İstanbul: Edebiyat Otağı, 2006
3. Peyami Safa'nin hikâyeciliği ve kitaplarına girmemiş bir hikâyesi Sevede Duman Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi s-92-113 2021
4. Safa Peyami. Hikâyeler (hızl: Halil Açıköz), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980
5. Özgül M.Kayhan Romanın Hikayesi, Hece s.46-47, May-Tem 2002
6. İsmail Çetin metin tahlillerine giriş Erek matbaa Ankara 2016
7. Necip Tosun Modern Öykü Kuramı Hece yayınları Ankara 2018
8. Nurullah Çetin Roman Çözümleme Öncü Kitap yayınları Ankara 2011
9. Aktaş, Şerif, Edebiyatta Üslup ve Problemleri. – Akçağ Yay: Ankara, 1998
10. Çoban, Ahmet, Edebiyatta Üslup Üzerine. Akçağ, 2004
11. Tekin, Mehmet, Roman Sanatı. Ötüken Yay, 2004